

Open Access innebærer at vitenskapelige publikasjoner gjøres fritt tilgjengelig på nettet. Forfatter eller opphavsmann beholder opphavsretten til publikasjonen, men gir brukere tillatelse til å lese, laste ned, kopiere, distribuere, skrive ut, søke i eller lenke til fullteksten uten å forlange vederlag. Denne tekstversjonen er en såkalt postprint (siste manusversjon etter fagfelleevaluering), noe som innebærer at teksten er lik den publiserte utgaven, men uten samme design og paginering.

Oppgi originalversjon ved sitering: Fredwall, T. E., Andersen, A. J. W. & Larsen, I. B. (2019). Historier om en sjømann: Virkelighetskonstruksjoner i norske lærebøker i psykiatri. I A. Kolstad & R. Kogstad (Red.), *Grunnlagsproblemer i vitenskapene om mennesket* (s. 161-178). Oslo: Abstrakt forlag.

Historier om en sjømann

Virkelighetskonstruksjoner i norske lærebøker i psykiatri

Av Terje Emil Fredwall, Anders Johan W. Andersen og Inger Beate Larsen

INNLEDNING

En sjømann går om bord og i land. Ikke bare i én, men i seks sentrale norske lærebøker i psykiatri de siste femti årene. Einar Kringlen (1972) skriver i *Psykiatri* om den schizofrene førtiåringen som dro til sjøs som ungdom. I andreutgaven av Leo Eitinger og Nils Retterstøls (1976) *Psykosser* introduseres vi for den 27 år gamle sjømannen som ble innlagt for betydelige hypokondre vrangforestillinger. Vi kan lese noe forskjellige varianter av «Den hemmede sjømannen» i de to første utgavene av *Lærebok i psykiatri* (Dahl, Eitinger, Malt og Retterstøl 1994; Malt, Retterstøl og Dahl 2003), mens Ingrid Melle og Ole A. Andreassen lar fortellingen om «Den tilbaketrunkne sjømannen» innlede kapitlet om «Schizofreni, schizotyp og schizoaffektiv lidelse» både i tredje (Malt, Andreassen, Melle og Årslund (red.) 2012) og fjerde (Malt, Andreassen, Malt, Melle og Årslund (red.) 2018) utgave av samme lærebok.

Alle disse fortellingene, utgitt mellom 1972 og 2018, er knyttet til fremstillinger av schizofreni. I nærmere fem tiår har dermed sjømannen blitt brukt som en illustrerende, praksisnær sykehistorie i norske lærebøker i psykiatri, og det er ikke til å unngå å spørre: Hvorfor denne interessen for sjømannen? Er sjømenn overrepresentert i den kliniske hverdagen i Norge – fra det tidlige syttitallet og frem til i dag, og bringer forfatterne slik den kliniske hverdagen inn i lærebøkene på en pedagogisk eksemplarisk måte? Eller er det mer nærliggende å lese eksempelfortellingene som en gjentakende narrativ opptakt til forfatternes teoriinformerte poenger?

Hittil har det vært rettet forholdsvis lite oppmerksomhet mot lærebøker og hvordan de beskriver og presenterer personer som har fått en

schizofrenidiagnose (se Mannsåker 2017; Oute 2018; Fredwall og Larsen 2018). Etter vårt syn er det imidlertid av betydelig interesse å studere slike tekster og å undersøke og diskutere hvordan de kommuniserer til studenter og profesjonelle. For lærebøker er sentrale for utdannelsen av profesjonelle, de er ofte en tidlig informasjonskilde for studenter, de er viktige i dannelsen av en profesjonell identitet og etikk, og de kan være viktige ressurser for dem som allerede arbeider i praksisfeltet (Kleppe, Heggen og Engebretsen 2015; Fredwall og Larsen 2018).

Dette er den tredje studien vi gjør av lærebøker i det psykiske helsefeltet (Andersen, Fredwall og Larsen 2016; Fredwall og Larsen 2018). I de to første studiene undersøkte vi tolv norske lærebøker i psykiatri og psykiatrisk sykepleie, utgitt mellom 1877 og 2012. Det var gjennom arbeidet med disse analysene vi ble oppmerksomme på hvordan flere av lærebøkene brukte beslektede historier eller case for å skape en forståelse av hva schizofreni handlet om. Én av disse var om en sjømann. I denne artikkelen bruker vi historiene om denne sjømannen som inngang til og omdreiningspunkt for å analysere bruken av praksisnære fortellinger (case eller sykehistorier) i lærebøker i psykiatri. Vi spør: Hvordan konstrueres sjømannen som case i tekster om schizofreni i norske lærebøker i psykiatri, og hvilke funksjoner kan disse casebeskrivelsene ha i kommunikasjonen med studenter og profesjonelle?

OM UTVALGET AV TEKSTER

Analysen av casebeskrivelsene er avgrenset til fire reviderte utgaver av samme lærebok, publisert over en periode på nærmere 25 år:

- *Lærebok i psykiatri* av Alv A. Dahl, Leo Eitinger, Ulrik Fr. Malt og Nils Retterstøl. Boka, som ble utgitt i 1994 og senere kom i tolv opplag, presenteres som en ny lærebok i psykiatri, men det påpekes samtidig at den er en videreutvikling av det trebindsverket som Eitinger og Retterstøl (1973, 1976) begynte på i 1970 (Dahl et al. 1994).
- *Lærebok i psykiatri* (2. utg.) av Ulrik Fr. Malt, Nils Retterstøl og Alv A. Dahl. Andreutgaven av læreboka ble utgitt i 2003, og den presenteres som «en fullstendig ny versjon» av førsteutgaven (Malt et al. 2003:5). Denne revideringen knyttes tett sammen med «den rivende utvikling som har skjedd innen klinisk psykiatri de siste årene».
- *Lærebok i psykiatri* (3. utg.), redigert av Ulrik Fr. Malt, Ole A. Andreassen, Ingrid Melle og Dag Årslund. Denne tredjeutgaven, som ble utgitt i 2012, har tre nye redaktører og en lang rekke nye forfattere. Redaktørene presenterer den som «en fullstendig revidert og betydelig utvidet videreføring av forrige utgave», der en rekke fremtredende fagfolk – ikke

lenger bare psykiatere, men også psykologer – er trukket inn for «ytterlige å sikre bokens faglige kvaliteter» (Malt et al. 2012:5).

- *Lærebok i psykiatri* (4. utg.), redigert av Ulrik Fr. Malt, Ole A. Andreassen, Eva Albertsen Malt, Ingrid Melle og Dag Årslund. Denne fjerde og hittil siste utgaven, som redaktørene selv oppgir er «den mest omfattende læreboken i psykiatri i Norge», ble utgitt i 2018 (Malt et al. 2018:5). Alle redaktørene fra tredjeutgaven er med, samtidig som Eva Albertsen Malt denne gang har kommet til som medredaktør. Boka omtales på nytt som en fullstendig revidert og oppdatert utgave.

NÆRLESNING AV FIRE HISTORIER OM EN SJØMANN

Sjømann 1.0 (1994)

I førsteutgaven av læreboka, utgitt i 1994, er schizofreni beskrevet over 23 sider (Dahl et al. 1994:147-172). Litt over én av disse sidene er viet fortellingen om «den hemmede sjømannen», som er den eneste casen i dette kapitlet. I tillegg er casen, eller «kasuset» som det omtales som, kommentert og fortolket over én spalte i siste del av kapitlet. I forordet til denne utgaven er Retterstøl oppgitt som hovedansvarlig for teksten (Dahl et al. 1994:5).

Casen starter midt i handlingsforløpet (også kalt *in medias res*), idet hovedpersonen innlegges for første gang. Ved hjelp av én setning får vi høre at det har skjedd en innleggelse, hovedpersonen kategoriseres som pasient, og vi får kort listet opp opplysninger om alder, yrke og sivilstand: han er 24 år, han er ugift og han jobber som sjømann. Sammen med fortellingens overskrift, «den hemmede sjømann», får vi som lesere allerede i åpningen et frempek om at hovedpersonen vil bli innlagt i en bestemt alder, og det er veien mot og årsakene til denne innleggelsen som skaper utvikling i handlingen. Perioden fra barndom til han blir 24 beskrives kronologisk, men siden vi allerede er blitt introdusert for overskriften «den hemmede sjømannen» og åpningsformuleringen «ved innleggelsen» i et kapittel om schizofreni, gir dette også farge til den videre fremstillingen av barndom, oppvekst og ungdomsår (Dahl et al. 1994:147).

I denne versjonen tildeles faren en sentral rolle, og det er beskrivelsene av ham som utgjør starten på fortellingen om hovedpersonens liv. Etter åpningsformuleringen «Ved innleggelsen var pasienten en 24 år gammel sjømann, ugift» forsvinner hovedpersonen i noen linjer ut av beretningen (Dahl et al. 1994:147). Faren plasseres i stedet i sentrum, og det er hans opptreden og alkoholmisbruk som brukes som årsaksforklaring til at familien ble splittet og at hovedpersonen opplevde «betydelige barndomstraumer» (Dahl et al. 1994:170):

Hans far var fabrikkarbeider i en småby. Hjemmet var preget av fars alkoholmisbruk. Faren var hissig, ustabil, det var betydelige vanskeligheter og konflikter hjemme. Det var så mye uro og konflikter hjemme at barna ble plassert i fosterhjem. (Dahl et al. 1994:147)

Faren er det eneste familiemedlemmet som konkret blir omtalt. Ellers kommer det bare implisitt frem i fortellingen at det finnes en annen voksenperson hjemme, en som faren kan krangle og ha konflikter med. Det oppgis imidlertid aldri hvem denne andre er – selv om det er nærliggende å tenke seg at det er hovedpersonens biologiske mor. Flertallsformen «barna» får frem at hovedpersonen har søsken, men det fortelles ikke hvor mange de er, hvor gamle de er eller hvilket kjønn de har.

Fire år gammel flytter hovedpersonen inn i et nytt hjem. Formuleringen «barna ble plassert i fosterhjem» åpner rett nok opp for at han kan ha blitt plassert sammen med én eller flere av søsknene, men siden ingen av dem omtales i den senere fortellingen, og siden det i forfatterens kommentar til casen poengteres at «han aldri klarte å etablere nære kontakter med andre enn fosterforeldrene», er det nærliggende å tolke det som at han flyttet inn alene (Dahl et al. 1994:147, 170).

Fosterforeldrene, som beskrives som et barnløst gårdbrukerektepar, posisjoneres som heltene i fortellingen om hovedpersonen. De blir slik stående som en tydelig kontrast til den biologiske faren. «Han fikk et godt hjem» hos dem, slås det enkelt fast – før dette perspektivet utvides noe: «Han kom til å betrakte fosterforeldrene som sine foreldre, og spesielt hadde han et godt forhold til fostermoren» (Dahl et al. 1994:147). Det kan virke som det er hovedpersonens egen vurdering og beskrivelse av fosterforeldrene som her kommer til uttrykk; verbet «betrakte» indikerer nettopp et subjektivt blikk og en personlig vurdering, og det er gjennom hovedpersonens indirekte omtale – ikke minst gjennom den varme og sterke formuleringen om at han så på dem «som sine foreldre» og omtalen av relasjonen til fostermoren – at leseren kan danne seg et bilde av dem.

Dette varme blikket på fosterforeldrene blir imidlertid straks kontrastert med omgivelsenes blikk på *ham*: det oppvoksende barnet. For etter å ha omtalt den nære relasjonen til fostermoren går fortelleren over til å karakterisere hovedpersonen. Dette er første gang vi får en slik beskrivelse av ham, og det er en krass omtale med tydelige markeringer av personlighet og karakter:

Som barn var han trassig og vanskelig, innesluttet og holdt seg mye for seg selv. Han hadde vanskeligheter på skolen, men fullførte folkeskole uten å skaffe seg noen tilleggsutdanning. (Dahl et al. 1994:147)

Det er særlig to ting vi vil dvele ved her. Fortelleren bruker for det første verbet *være* til å karakterisere gutten. Hovedpersonen blir ikke *oppfattet, forstått* eller *tolket* som å være trassig, vanskelig og innesluttet. Heller ikke sies det at han *til tider* eller i *noen perioder* kunne oppfattes å være slik. Gjennom bruk av preteritumsformen «*var*» flyttes i stedet opptredenen inn som et sentralt trekk ved hans personlighet og karakter: gutten *er* trassig, han *er* vanskelig, han *er* innesluttet. Denne konstateringen av vesen og karakter – ja, kort sagt: av *hvem han er*, posisjoneres heller ikke som noe flyktig og punktuelt, men som vedvarende kjennetegn ved ham.

Dette blir for det andre stående som en markant kontrast til det varme blikket og omtalen av fosterforeldrene i setningen før. På den måten får leseren først introdusert *hans blikk på omgivelsene* (han så på dem som sine foreldre), før vi får presentert fortellerens *blikk på ham* (trassig og vanskelig, innesluttet og mye for seg selv). Det er også verdt å merke seg den sidestilte sammenbindingen i sitatets siste setning: «Han hadde vanskeligheter på skolen, men fullførte folkeskole». En alternativ beskrivelse av samme saksforhold, som altså ikke forekommer i lærebokteksten, kunne ha vært: Han hadde en problemfylt oppvekst og opplevde vanskeligheter på skolen, *men klarte likevel* å fullføre folkeskolen. En slik formulering ville uttrykt en mer sympatiserende innstilling til hovedpersonens livshistorie og utfordringer.

Etter denne første delen av handlingsgangen – der hovedpersonen, den biologiske familien og fosterforeldrene er introdusert og der guttens karakterbrister og utdanning er angitt, går fortelleren kronologisk videre med å fylle hullene frem til innleggelsen:

Han drog til sjøs som 17-åring, og seilte i flere år i utenriksfart. I perioder var han hjemme og hjalp sine fosterforeldre på gården. Han hadde vanskelig for å slå seg til på båtene og hadde i løpet av fire år hyre på ti skip. Han gikk fort trett av arbeidsoppgaver og trakk seg mye tilbake fra omgang med mannskapet. Han hadde flere tilfeldige seksuelle kontakter i havner. Han drakk en del, men det var intet misbruk. (Dahl et al. 1994:147)

Igjen er det karakterbrister og utfordrende sider ved hans opptreden som står i sentrum for beskrivelsen. Rett nok er det mulig å tolke det som både omsorg og moralsk ansvarsfølelse at han brukte fritiden utenfor utenriksfarten til å hjelpe fosterforeldrene. Dette tillegges imidlertid lite vekt. I kommentaren til casen i slutten av kapitlet sammenfatter da også forfatterne avsnittet med at han aldri har klart «å etablere nære kontakter utover fosterforeldrene, har ført en omflakkende tilværelse før han ble syk, stadig skiftet jobber til sjøs, og hatt tilfeldige seksuelle kontakter i havnene» (Dahl et al. 1994:170).

Fortelleren går deretter over til å skildre hendelser fra førstegangstjenesten. Disse tillegges stor betydning. For det var under militærtjenesten at han viste «de første nervøse symptomer i form av søvnløshet og rastløshet»:

Han mistet initiativet og følte etterhånden at folk var ute etter ham og ville ta ham, at andre kunne påvirke hans tanker, og at det ble satt strøm og stråler på ham. Han fikk betydelige konsentrasjonsvansker. (Dahl et al. 1994:147)

Denne oppførselen og disse opplevelsene førte til at han ble dimittert, men fortelleren fremhever at han ikke ble innlagt. I stedet kom hovedpersonen «seg til sjøs igjen», der han «utviklet sine symptomer videre, mente at han ble forgiftet om bord, at et komplott var i gang mot ham, og han hørte stemmer som snakket til ham» (Dahl et al. 1994:147). Dette gjorde at han så «ble innlagt i en klinikkavdeling», og det er altså her vi møter ham ved begynnelsen av fortellingen: som «24 år gammel sjømann, ugift».

Fortellingen fortsetter kronologisk. Det fortelles at han etter innleggelsen bedret seg «ganske betydelige på nevroleptikabehandling» (Dahl et al. 1994:147). Han rømte så fra klinikken etter et par måneder og dro til fosterforeldrene. «Forfølgelsessymptomene og hallusinosen» ble imidlertid «såpass svære» at han etter to måneder igjen måtte innlegges, denne gang på et psykiatrisk sykehus. Også her ble han behandlet med nevroleptika, og også her hadde behandlingen «rimelig god effekt», «med betydelig avbleiking av symptomene». Etter ti måneder ble han utskrevet. Han jobbet da ett år med gårdsarbeid, ble på nytt innlagt for en kortere periode, før han vendte tilbake til arbeidet.

I de kommende delene av historien økes fortellerhastigheten radikalt. Mens hoveddelen av casen er brukt til å beskrive de 26 første årene av livet hans, omhandler de siste fem setningene 25 av de neste årene. I disse årene har han hovedsakelig vært i jobb: for det meste «i forskjellig slags praktisk arbeid,

vesentlig gårdsarbeid» (Dahl et al. 1994:147). Slik blir det tydelig at det er pasientens yrkestilhørighet på innskrivningstidspunktet som danner grunnlaget for fortellingens tittel: «Den hemmede sjømannen». Selv om han etter innleggelsene for det meste har arbeidet med gårdsarbeid og aldri senere har dratt til sjøs, blir han likevel omtalt som «sjømannen». Det kommer videre frem at han i tiden etter har vært innlagt åtte ganger i løpet av to år, at han de siste årene har klart seg på egen hånd, at han har hatt lite kontakt med andre bortsett fra gjennom arbeidet, og at han dermed har levd isolert. Det fortelles også at han ikke lenger hallusinerer og er «relativt fornøyd med tilværelsen». Hovedpersonen er ved slutten av fortellingen omkring 52 år.

Forfatterne av kapitlet avslutter kommentaren om hovedpersonen slik:

Symptomene og utviklingen tyder på at det her foreligger en schizofreni, som vesentlig har vært av paranoid natur, og som må oppfattes som kronisk, men likevel ikke så svær at den har slått ham helt ut av den sosiale funksjon. Man må regne med at han også i årene fremover vil trenge opphold i psykiatrisk sykehus, og at han vil være i behov for systematisert ettervern. Det skulle imidlertid være mulig at han kan leve livet igjennom uten å bli en kronisk sykehuspasient. (Dahl et al. 1994:170)

Sjømann 2.0 (2003)

I den andre utgaven av læreboka, utgitt i 2003, er kapitlet om schizofreni utvidet med tolv sider (Malt et al. 2003:193-235). Fortellingen om «den hemmede sjømannen», fremdeles omtalt som «kasus», innleder også her kapitlet, men versjonen er redigert og utvidet. Antall case i kapitlet er også utvidet fra én til fire. I lærebokas forord poengteres det at alle de tre forfatterne – Malt, Retterstøl og Dahl – har hatt like stor betydning for alle kapitlene, men for å understreke at «forfatterne står solidarisk bak hele boken», er det denne gang ikke tatt med «angivelse av hvem som har hatt hovedansvaret for å føre i pennen de ulike kapitler» (Malt et al. 2003:5).

Den første variasjonen i casen opptrer helt i begynnelsen av fortellingen, like etter åpningssetningen «ved innleggelsen var pasienten en 24 år gammel sjømann, ugift». I ufullstendige setninger (der preteritumsformen av verbet «være» er utelatt) og uten at det gjøres oppmerksom på at det er en endring fra forrige utgave, heter det nå: «Bror av far schizofren, en tante påfallende innesluttet» (Malt et al. 2003:193). I kommentaren blir denne tilleggsopplysningen tillagt vekt. For mens det i kommentaren til førsteutgaven ble poengtert at det ikke så ut «til å

være noen familiær belastning av schizofreni» (Dahl et al. 1994:170), slås det nå fast at det *var* familiær belastning av schizofreni (Malt et al. 2003:226).

Den neste endringen handler om hovedpersonens utdanning. Mens det i 1994-utgaven het at han «fullførte folkeskole» (Dahl et al. 1994:147), som den sjuårige skolen i Norge ble kalt frem til 1969, fortelles det i andreutgaven at han «fullførte grunnskole» (Malt et al. 2003:193). Slik er hovedpersonens fødsels- og utdanningsår tilsynelatende blitt forskjøvet. Og slik ser det ut til at casen er lagt opp til å kommunisere med samtidens studenter, som kanskje ikke er fortrolig med det tidligere utdanningssystemet.

Den tredje endringen er knyttet til perioden da sjømannen faktisk er til sjøs. I beskrivelsen av den første perioden om bord, altså fra han er 17 og frem til han innkalles til militærtjeneste, er setningsleddet «tendens til isolering» lagt til informasjonen om at han trakk seg mye tilbake fra den sosiale omgangen med mannskapet (Malt et al. 2003:193). Dette setningsleddet er tilføyd uten bruk av verbal og subjekt, og det skaper på den måten inntrykk av å være noe ufullstendig, ja, nærmest stikkordsaktig – kanskje ikke så langt unna *det psykiatriske intervjuet* som er beskrevet noen få kapitler tidligere i læreboka (Malt et al. 2003:107-115). Her understreker forfatterne betydningen av at legen, i en travel arbeidssituasjon, ofte er nødt til å ta stikkordsbaserte notater under intervjuet – som så kan skrives ut etterpå.

Sjømann 3.0 (2012)

Også i den tredje utgaven, utgitt i 2012, blir kapitlet om schizofreni innledet med en historie om en sjømann (Malt et al. 2012:355-385). Denne ligger tett opp til versjonen i de to tidligere utgavene både i innhold og oppbygning, men det er samtidig langt flere endringer enn mellom første- og andreutgaven. For det første er casen lenger. For det andre brukes det konsekvent subjekt og verbal i setningene. For det tredje er enkelte passasjer flyttet på eller lettere omformulert, og for det fjerde har fortellingen fått ny tittel: «Den tilbaketrukne sjømannen» (Malt et al. 2012:355). Til forskjell fra andreutgaven er dessuten forfatteropplysningene oppgitt i begynnelsen av kapitlet. Melle og Andreassen krediteres her for å ha skrevet teksten om «schizofreni, schizotyp og schizoaffektiv lidelse» – inkludert historien om sjømannen.

Mens de to første versjonene åpner midt i handlingsforløpet, gjennom førstegangsinnleggelsen i 24-årsalderen, starter denne sykehistorien (fortellingen omtales nå som «sykehistorie») kronologisk ved begynnelsen: «Pasienten vokste opp på et mindre tettsted under relativt vanskelige

oppvekstforhold» (Malt et al. 2012:355). Gjennom formuleringen «relativt vanskelig oppvekstforhold» anlegges det allerede fra starten av en mer sympatiserende og forståelsesfull beskrivelse av hovedpersonen enn hva vi fant i de to tidligere utgavene. Småbyen er videre omtalt som «et mindre tettsted», og vi får ikke lenger opplysninger om hva faren arbeidet med. Opplysningene om den familiære belastningen, som først ble lagt til i 2003-utgaven, er imidlertid beholdt.

Omtalen av farens alkoholmisbruk, hissige og ustabile fremferd og konfliktene hjemme ligger ellers tett på beskrivelsene fra begge de to tidligere utgavene. Det samme gjør omtalen av hovedpersonens oppvekst hos fosterforeldrene, men her er det samtidig gjort noen små og betydningsfulle justeringer:

Pasienten var fire år gammel da han kom til fosterforeldrene sine, et barnløst gårdbrukerektepar som han fikk et godt hjem hos, og som han kom til å betrakte som sine foreldre. Som barn ble han likevel oppfattet som vanskelig og innesluttet, og holdt seg mye for seg selv. (Malt et al. 2012:355)

Den første endringen gjelder omtalen av fosterforeldrene. Disse omtales nå i bestemt form flertall («fosterforeldrene»), og de har fått pronomenet *sine* knyttet til seg. Begge justeringene er fortellerteknisk med på å forsterke opplevelsen av den nære tilknytningen mellom hovedpersonen og det barnløse gårdbrukerekteparet.

Den andre endringen er at guttens oppførsel og opptreden på gården ikke lenger uttrykkes gjennom verbformen *være*. I stedet er det andres oppfatning av ham som nå løftes frem («[han ble] oppfattet som vanskelig og innesluttet» (Malt et al. 2012:355)). Dette gjør at opptreden og oppførsel ikke i like sterk grad knyttes til ham som person; det åpnes opp for at han også kan ha andre, mer positive karaktertrekk og kvaliteter. Adjektivet «trassig» er videre utelatt i beskrivelsen av ham, men han omtales fremdeles som «vanskelig», «innesluttet» og en som «holdt seg mye for seg selv». Det nye adverbet «likevel» markerer samtidig en kontrast mellom de omsorgsfulle fosterforeldrene i det gode hjemmet og den omtalte vanskelige og innesluttete gutten.

I fortsettelsen er formuleringene fra andreutgaven beholdt når det gjelder omtalen av vanskelighetene på skolen, fullføringen av grunnskolen, at han dro til sjøs som 17-åring, at han hadde flere år i utenriksfart, og at han i noen perioder var hjemme for å hjelpe fosterforeldrene. Deretter går fortelleren over til å omtale tiden i militæret:

Under militærtjenesten viste han de første psykiske symptomer i form av søvnløshet og rastløshet. Han mistet initiativet og følte etter hvert at folk var ute etter ham og ville ta ham, at andre kunne påvirke tankene hans, og at det ble satt strøm og stråler på ham. Han fikk også betydelige konsentrasjonsvansker. Situasjonen ble så ille at han ble dimittert, men imidlertid ble han ikke innlagt, og han kom seg til sjøs igjen. I arbeidet gikk han fort trett av arbeidsoppgaver og trakk seg mye tilbake fra omgang med resten av mannskapet. Han hadde flere tilfeldige seksuelle kontakter i havner. Han drakk en del, men det var ikke tegn til alkoholmisbruk. (Malt et al. 2012:355)

Fortellingen er her endret på viktige punkter fra tidligere utgaver, og heller ikke denne gang blir det kommentert. Mens vi i de to første utgavene får presentert at «han hadde vanskelig for å slå seg til på båtene og hadde i løpet av fire år hyre på ti skip» (Dahl et al. 1994:147; Malt et al. 2003:193), er disse opplysningene slettet fra tredjeutgaven. Påpekningen av at han gikk trett av arbeidsoppgavene, trakk seg mye tilbake fra omgang med resten av mannskapet, hadde flere tilfeldige seksuelle kontakter i havnene og drakk en del, er dessuten redigert inn på nytt sted og nytt tidspunkt i den gjengitte handlingen. Mens de i første- og andreutgaven er kronologisk koblet til den første perioden til sjøs (*før* militærtjenesten), er de i tredjeutgaven relatert til hans opptreden og oppførsel *etter* dimittering. Samtidig er formuleringen «tendens til isolering», som kom inn i andreutgaven, nå redigert bort.

Hovedpersonens isolasjon om bord tildeles imidlertid større betydning i tredjeutgavens begrunnelse for hvorfor han senere ble førstegangsinnlagt. Her kobles isolasjonen sammen med introduksjonen av en ny karakter i fortellingen: skipskapteinen. Denne karakteren har vært fraværende i de tidligere versjonene, men i 2012-utgaven er hovedpersonens isolasjon den direkte årsaken til at «kapteinen om bord tok affære» og fikk ham innlagt (Malt et al. 2012:355).

Med unntak av at pasienten får «medikamentell antipsykotisk behandling» i den tredje versjonen (Malt et al. 2012:355) og «nevroleptikabehandling» i de to første utgavene (Dahl et al. 1994:147; Malt et al. 2003:193), er omtalene av tiden etter førstegangsk utskrivning like. Det fortelles, som i tidligere utgaver, at pasienten «bedret seg ganske betydelig» av behandlingen, at han rømte hjem til fosterforeldrene etter et par måneder, og at forfølgelsessymptomene og hallusinosen deretter «ble såpass omfattende at han igjen måtte innlegges» (Malt et al. 2012:355). Mens det i de to første utgavene het at han først ble «innlagt i en

klinikkavdeling» og deretter «i psykiatrisk sykehus» (Dahl et al. 1994:147; Malt et al. 2003:193), skjer imidlertid innleggelsen denne gang i samme avdeling som førstegangsinleggelsen.

Ti måneder etter innleggelsen skrives han på nytt ut, og han vender ifølge tredjeutgaven tilbake til arbeidet «på gården» (Malt et al. 2012:355). Også dette skiller seg fra de forrige versjonene. Der fortelles det at han utførte «gårdsarbeid» – i ubestemt form, altså arbeid på hvilken som helst gård (Dahl et al. 1994:147; Malt et al. 2003:193). I 2012-utgaven drar han hjem til fosterforeldrenes gård, noe som er med på å synliggjøre hvilken nær relasjon det er mellom dem.

Resten av fortellingen inneholder de samme opplysningene og så å si de samme formuleringene. Unntaket er etterundersøkelsen, som for første gang settes «i forbindelse med et forskningsprosjekt» (Malt et al. 2012:355).

Sjømann 4.0 (2018)

Historien om «den tilbaketrukne sjømannen» innleder også schizofrenikapitlet i den fjerde utgaven, utgitt i 2018 (Malt et al. 2018:361-392). Det er de samme psykiaterne, Melle og Andreassen, som står oppført som kapitlets og casens forfattere. Hele læreboka omtales som en fullstendig revidert og oppdatert utgave, men sykehistorien om sjømannen er tegn for tegn identisk med den som er trykt i tredjeutgaven fra 2012. Det samme er forfatterens kommentar, som også inkluderer samme skrivefeil: «han vil hai (sic) behov for en systematisk poliklinisk oppfølging» (Malt et al. 2012:383; Malt et al. 2018:390).

VIRKELIGHETSKONSTRUKSJONER OG LUKKENDE DISKURSER

Det er et velkjent grep forfatterne har tatt i bruk når de innleder lærebokkapitler med sykehistorier eller case. I flere helsefag har det i lang tid vært vanlig å bruke casebeskrivelser for å få frem sykdomsårsaker og de konkrete utfordringene pasienter, pårørende og hjelpere står overfor når sykdom og krise blir en del av livet. Og i mange utdanninger har en slik praksis- eller problembasert læring fått en dominerende plass (Pettersen 2017).

Lærebøker som forankres i casebeskrivelser har på den måten et potensial i seg til å bringe den praksisinformerte og sammensatte virkeligheten inn i utdanningen og å gjøre undervisningen mer praksisnær. Samtidig fordrer dette bevissthet og refleksjoner omkring hvilke historier som tas med inn i de faglige tekstene, og hvordan disse presenteres.

Som vi påpekte i innledningen, har sjømannen vært en figur som i lang tid har gått igjen i casebeskrivelsene i norske lærebøker i psykiatri. Fra 1972 og frem til 2018 fant vi seks slike caser, og vi har også funnet sjømannen omtalt i andre fagbøker i psykologi og psykiatri (Brudal 1989; Retterstøl 1990). Siden bøkene og kapitlene om schizofreni er skrevet av eller kreditert ulike forfattere og redaktører, er det nærliggende å tenke at de alle har betraktet historier om sjømannen som en god illustrasjon på symptomene og utviklingen av schizofreni.

I 1975, rett før publiseringen av de to førstelærebøkene vi nevnte innledningsvis, hadde rundt 30 prosent av alle yrkesaktive menn i Norge erfaring fra å jobbe til sjøs (Koren 2017). Yrket som sjømann var i etterkrigstiden kjennetegnet av stort gjennomtrekk. Mange reiste til sjøs en kort periode, for deretter å jobbe på land. De som reiste ut var ofte unge; i 1957 var 38 prosent av alle norske sjøfolk 24 år eller yngre, og de var nesten alle menn (Koren 2017).¹ De lange periodene om bord, det tette skipssamfunnet, det eksotiske ved havnene de oppsøkte i fritiden, utfordringene ved uvante klimatiske forhold, og det farefulle ved å jobbe om bord og langt til havs, var med på å prege både selvforståelsen og allmennhetens bilder av dem: «Forståelsen av at sjøfolk var annerledes enn andre og at yrket medførte særlig risiko, var en grunnleggende antagelse i alle diskusjoner om sjøfolk», skriver Elisabeth S. Koren (2017:114).

En slik forståelse klinger etter vårt syn også igjen i den psykiatriske faglitteraturen fra seksti- og syttiårene. I sin doktoravhandling *Paranoid and paranoiac psychoses* fra 1966 påpeker Retterstøl (1966:128) mulige sammenhenger mellom psykoser og sjømenn:

The material includes 8 cases of psychosis in *sailors* which seems to bear some relation to their particular way of life – the social isolation, change of environment, abnormal sexual life, alcohol problems, and so on that go with life at sea.

I læreboka *Psykose*, utgitt sju år senere, skrev Retterstøl og Eitinger (1973:48) at innleggelseshyppigheten for psykoser i Norge var «2,9 ganger høyere hos vanlige sjømenn, enn offiserer til sjøs» og «1,6 ganger høyere hos gårdbrukere enn hos bønder». Forfatterne opplyser ikke hvor disse tallene er hentet fra, men de viser andre steder til epidemiologiske undersøkelser som «nokså samstemmig» finner

¹ Se imidlertid også Lønnå (2010)

«at psykoser er hyppigst utbredt i de laveste sosialgrupper», og motsatt: sjeldnest blant «de sosialt best stillede» (Eitinger og Retterstøl 1973:47).

Dette siste ble skrevet i 1973. Fra midten av syttiårene og frem til i dag har det imidlertid skjedd en markant endring av kjennetegnene ved sjømennene og livet til sjøs. Det har blitt stadig færre norske sjøfolk, de unge går lengre i skole, de har flere alternativer i arbeidslivet, og det har blitt mer vanlig å jobbe i innenriksfart (Halvorsen 2007; Lønnå 2010). For å bli sjømann i dag kreves det dessuten utdanning, der matros – som er den laveste rangen innen norsk sjømannsutdanning – innebærer å ta fagbrev bestående av to år på videregående skole og to år i bedrift (Utdanningsdirektoratet 2018). Den unge, rastløse sjømannen på vei om bord på første og beste båt er dermed ikke like tydelig i en nåtidig norsk samfunnskontekst. Og der en betydelig del av den norske, mannlige befolkningen for noen tiår siden hadde erfaring fra livet til sjøs, er sjømannen i dagens norske yrkesliv en forholdsvis sjelden karakter.

Så hva er det som gjør at sjømannen likevel har fått innlede kapitler om schizofreni i fem tiår? Følger vi resonnerementet til Retterstøl fra 1966, er det mulig å argumentere for at koblingen mellom schizofreni og sjømenn både kan handle om sjømennenes individuelle personlighet og det spesielle livet om bord (Retterstøl 1966:128). En annen mulig forklaring ligger i kjølvannet av dette: For da Retterstøl senere skrev sine lærebøker i psykiatri, fulgte sjømannen med som case. Og da andre fagpersoner overtok ansvaret for lærebøkene, ble casene om sjømannen fortsatt værende igjen i kapitlet om schizofreni. Til tross for at sjømannen nå er en forholdsvis sjelden skikkelse i norsk arbeidsliv, til tross for at schizofrenikapitlene har fått helt nye forfatternavn knyttet til seg, og til tross for at de senere lærebøkene oppgis å være fullstendig reviderte og oppdaterte utgaver, er historien om sjømannen funnet adekvat og god nok til å bli inkludert som åpningscase.

Dette leder oss inn mot en tredje supplerende forklaring: Når ulike lærebokforfattere bruker sjømannshistorier for å illustrere hva som skjer når noen blir psykotiske, kan dette forstås som en måte å skape virkelighet på. Ved hjelp av ordvalg, setningsbygning og utvalgte deler av et annet menneskes liv konstruerer forfatterne en virkelighet. Det de gjør, kan sammenliknes med retusjering av et bilde, en form for etterbehandling der den skapende aktøren dels finpusser og dels endrer på detaljene. Fra tidsepoke til tidsepoke blir innholdet i casene retusjert – noen detaljer fjernes, andre forstørres opp, noen elementer blir dempet, andre blir lagt til. Når for eksempel Sjømann 1.0 ikke har familiær belastning, mens Sjømann 2.0, 3.0 og 4.0 tildeles både en schizofren onkel og en

påfallende innesluttet tante, kan dette forstås som et ønske om å trekke inn en arvelig komponent i sykdomsforklaringen. Og når etterundersøkelsen av Sjømann 3.0 og 4.0 skjer i forbindelse med et forskningsprosjekt, mens Sjømann 1.0 og 2.0 ikke er involvert i noe slikt, kan dette antagelig leses i lys av senere års posisjonering av psykiatri som en evidensbasert praksis, forankret i forskning.

Tekstendringene tilpasses på den måten den kunnskapen forfatterne til enhver tid ønsker å formidle. Casene representerer ikke virkeligheten til en psykotisk person og er sannsynligvis heller ikke ment å gjøre det. Formålet er kanskje heller å kommunisere schizofreni som en psykisk lidelse *som er gjenkjennelig uavhengig av tid og sted*.

Hvis dette er tilfellet, er sjømannshistoriene med på å snevre inn studentenes og de profesjonelles fortolkningsrom ved at noe trekkes inn og noe utelates. Samtidig med at det gjøres små justeringer som kan forstås som et uttrykk for tilpasning til ny kunnskap, får vi en lukkende fremstilling som synes å understøtte forfatternes anliggende og lærebøkens prosjekt. Fortellingen om sjømannen bærer i seg noen grunnleggende antagelser om schizofreni som det blir vanskelig å overskride, og det blir utfordrende å oppdage det Tor-Johan Ekeland (2015) omtaler som en epistemologisk feil: en overdreven og til tider feilaktig objektivisering av menneskelig subjektivitet. For en slik feil ligger innebakt i beskrivelsen. Historiene åpner opp for et objektiviserende profesjonelt blikk. De pedagogiske fortellingene reduserer kompleksiteten og entydiggjør de menneskene som de beskriver, og på den måten fungerer historien konserverende og lukkende for andre forståelser. En følge av dette kan være at den epistemologiske feilen opprettholdes og forsterkes.

VIRKELIGHETSKONSTRUKSJONER OG DEN SOMATISKE LINJE

Det er nå 170 år siden Stortinget vedtok *lov om Sindssyges Behandling og Forpleining* (Sindssygeloven 1848). Denne loven fungerte på mange måter som et startpunkt for det professor i psykiatri Gabriel Langfeldt (1941) kalte den somatiske linjen i forståelsen av mennesker som ble oppfattet som sinnsforstyrret. Antagelsen var at mentale forstyrrelser kunne forstås på samme måte som kroppslige, og psykiatri var i første rekke en medisinsk disiplin. Dette synet dominerer fremdeles (Andersen, Fredwall og Larsen 2016), og det er i lys av dette perspektivet vi tolker de fire utgavene av *Lærebok i psykiatri*.

Historiene om sjømannen fremstår som forsøk på å underbygge, forsterke og virkeliggjøre et medisinsk fagfelt, der årsaksforhold, symptomer og behandling kan leses ut av casene. I det fagfeltet eller oppfatningene til forfatterne endrer seg

i tiden mellom de ulike lærebokutgavene, endres også små detaljer i innholdet. Slik konstrueres casene i tråd med endrede perspektiver på alvorlige psykiske lidelser. Det innebærer at konstruksjonene vedlikeholdes og justeres i takt med forandringer i faget. Men det innebærer også at hovedkonstruksjonen – historien om en sjømann – beholdes: unge mennesker med en tøff start livet, som sliter på skolen, som er rastløse, som drar til sjøs, som isolerer seg sosialt, som drikker en del alkohol, som har tilfeldige seksuelle kontakter i havnene, og som ender opp som langvarig syke – selv om de blir noe bedre takket være hjelp fra behandlingsapparatet.

Et gjennomgående tema i flere av bøkene til den franske filosofen Michel Foucault (1995, 1996, 1999) handler om virkelighetskonstruksjoner og makt: om hvordan det i den klassiske tidsalder (som strekker seg fra omkring begynnelsen av 1600-tallet til utgangen av 1700-tallet) kunne gå til at menneskene ble til iakttakbare, målbare og klassifiserbare størrelser eller objekter, og hvordan denne nye kunnskapen ga mennesket som erkjennelsestema en bestemt stilling og funksjon (Larsen 2009). Foucaults arbeider er med på å tydeliggjøre at historiene om sjømannen verken er verdifrie, historieløse eller objektive. Ved at de posisjoneres som sanne beskrivelser av personer med en schizofrenidiagnose, representerer de makt. De inngår i samfunnspolitiske kunnskaps- og maktrelasjoner som kan disiplinere leserne til å forstå på bestemte måter, noe som kan prege deres profesjonelle selvforståelse og oppfatning av pasientene.

For psykiatrifeltet synes det som om casen forsterker de oppfatningene som til enhver tid ønskes formidlet. Den utfordrer ikke teorien om «den schizofrene utvikling». I stedet bidrar den til å understreke og forsterke forfatterens poeng. Casen blir også en fortelling fra en betrakter og ikke fra en som selv opplever psykisk smerte. På den måten blir det ikke en innenfrafortelling om hvordan det er å erfare at uforklarlige og skremmende ting skjer med en, at dette er smertefullt, og at dette kan oppleves forskjellig fra menneske til menneske. Det representerer snarere en diagnostisk ovenfrabeskrivelse (se også Fredwall og Larsen 2018).

Sagt på en annen måte: Det er stor forskjell på fagfortellingene fra de analyserte lærebøkene og pasientenes egne historier om seg selv (Larsen og Andersen 2011; Fredwall og Larsen 2018). Vår sjømannshistorie gir fagpersoner anledning til å holde fast ved at schizofreni er noe som rammer de andre. Å beholde sjømannen som eksempel kan være en måte å formidle at dette er noe som hender utenfor ens egen kontekst. For det er trolig få psykiatere og leger som vil identifisere seg med den rastløse, unge sjømannen som slet på skolen og hadde tilfeldige seksuelle

kontakter i havnene, slik de sannsynligvis heller ikke vil identifisere seg med dem som ender opp på en gård, ute av stand til å få seg lønnet arbeid.

Den somatiske linjen innenfor psykiatrien er imidlertid under press – også fra psykiatere selv. Amund Andenæs (2017) undersøkte eksempelvis hvordan 18 psykiatere konstituerer forståelsen av sitt kliniske arbeid. Han fant to idealtyper blant informantene han intervjuet: Medisineren og Fortolkeren. I sin orientering i det kliniske arbeidet etablerer Medisineren en diagnostisk tilskuerholdning gjennom langt på vei å betrakte psykisk sykdom som biografiløse tilstander; her fremheves den profesjonelle distansen, og de profesjonelle opptrer som de tradisjonelt ville ha opptrådt i møte med pasienter med somatisk sykdom. Fortolkeren arbeider på sin side i større grad med pasientens sinn, der den subjektive erfaring gis forrang. Her rettes oppmerksomheten mot pasientens flertydige betydningsfelt, og et sentralt kjennetegn ved det kliniske arbeidet er at pasientens psykiske liv er mellommenneskelig, meningsladet og flertydig. God praksis innebærer ifølge denne idealtypen å betrakte person og sykdom som sammenvevet.

AVSLUTTENDE REFLEKSJON

Vi har i dette kapitlet vist at beslektede historier om en sjømann har vært brukt som illustrasjon på schizofreni i sentrale norske lærebøker i psykiatri de siste 50 årene. Hovedkonstruksjonen i historiene om sjømannen har vært den samme og er gjenkjennelig i alle lærebøkene, og den etterlater et inntrykk av schizofreni og psykosesymptomer som noe universelt og kontekstuavhengig. På samme tid er historien fremmed fordi sjømannen og sjømannsykket som fag har endret seg. Tatt dagens norske kultur og yrkesliv i betraktning blir casen derfor et underlig eksempelvalg. Mer enn å bringe den sammensatte virkeligheten inn i lærebøkene bidrar historien om sjømannen til å forme en virkelighet som passer inn i lærebokforfatterens prosjekt.

I en tid da brukermedvirkning er et ideal i alle helsetjenester er det videre nærliggende å spørre hvorfor vi ikke finner førstepersonsperspektivet i de seneste lærebøkene, det vil si en vektlegging av den enkelte bruker og hans eller hennes egne erfaringer. For om brukernes egne fortellinger hadde blitt brukt, ville de vist et mangfold av erfaringer. Leserne ville på den måten fått innblikk i at alle mennesker kan erfare psykose og at psykose kan erfares på ulike måter (Larsen og Andersen 2011; Fredwall og Larsen 2018).

Det å lese personlige fortellinger om smertefulle liv kan, som Ekeland (2015:50) er inne på, synliggjøre både det som er «gjenkjennelig og fremmed», og makten i

de konstruerte sykehistoriene vil utfordres av pasientenes fortellinger. Studenter og profesjonelle som leser lærebøkene vil muligens få medfølelse med og kanskje også lyst til å hjelpe på andre måter enn med evidensbaserte metoder. Slik utfordres det nøytrale objektiverende blikket som er idealet til Medisineren (Andenæs 2017), og med det forståelsen av psykiske problemer som er bygget opp etter prinsipper om iakttakbare, målbare og klassifiserbare størrelser eller objekter, slik som i somatikken.

LITTERATUR

- Andenæs, Amund Meidell. (2017). *Distanse og involvering: Hvordan 18 psykiatere konstituerer forståelsen av sitt kliniske arbeid*. (Doktoravhandling). Faktultet for humaniora og pedagogikk, Universitetet i Agder, Kristiansand. Hentet fra <http://hdl.handle.net/11250/2496051>
- Andersen, Anders Johan W., Terje Emil Fredwall og Inger Beate Larsen. (2016). Framtidstro og underordning: En lesning av tolv lærebøker i psykiatrisk sykepleie og psykiatri. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 12(01-02):45-56. doi: 10.18261/issn.1504-3010-2016-01-02-06
- Brudal, Paul Jan. (1989). *Psykososer og psykoseterapi: Schizofreni - uforståelig og uhelbredelig eller et forsøk på tilpasning?* Oslo: Tano.
- Dahl, Alv A., Leo Eitinger, Ulrik Fredrik Malt og Nils Retterstøl. (1994). *Lærebok i psykiatri*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Eitinger, Leo og Nils Retterstøl. (1973). *Psykososer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eitinger, Leo og Nils Retterstøl. (1976). *Psykososer* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Ekeland, Tor-Johan. (2015). Kunnskap til glede og besvær. I: Frank Oterholt og Gunnar Brox Haugen, red., *Mening og mestring ved psykoselidelser* (s. 38-50). Oslo: Universitetsforlaget.
- Foucault, Michel. (1995). *Seksualitetens historie: Viljen til viten* (Bind 1). Halden: Exil.
- Foucault, Michel. (1996). *Tingenes orden: En arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket*. Oslo: Aventura.
- Foucault, Michel. (1999). *Overvåkning og straff: Det moderne fengsels historie* (3. utg.). Oslo: Gyldendal.
- Fredwall, Terje Emil og Inger Beate Larsen. (2018). Textbook descriptions of people with psychosis – some ethical aspects. *Nursing Ethics*. doi: 10.1177/0969733017753742
- Halvorsen, Terje. (2007). *Vi seiler for velstand og lykke*. Oslo: Pax forlag.
- Kleppe, Lise Cecilie, Kristin Heggen og Eivind Engebretsen. (2015). Nursing textbooks' conceptualization of nurses' responsibilities related to the ideal of a holistic view of the patient: A critical analysis. *Journal of Nursing Education and Practice*, 6(3):106-115. doi: 10.5430/jnep.v6n3p106
- Koren, Elisabeth S. (2017). Sjøfolk og velferdsstaten. *Arbeiderhistorie*, 21(1):107-123. doi: 10.18261/issn.2387-5879-2017-01-07 ER
- Kringlen, Einar. (1972). *Psykiatri* (Scandinavian university books). Bergen: Universitetsforlaget.

- Langfeldt, Gabriel. (1941). Den somatiske linje i psykiatrien: Tiltrædelsesforelæsning ved Universitetet i Oslo 28. november 1940. *Nordisk Medicin*, 3(10):1193–1200.
- Larsen, Inger Beate. (2009). *"Det sitter i veggene": Materialitet og mennesker i distriktpspsykiatriske sentra*. (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen, Bergen. Hentet fra <http://hdl.handle.net/11250/138647>
- Larsen, Inger Beate og Anders Johan W. Andersen. (2011). En hellig plikt: - Hvordan beskriver brukere av psykisk helsevern seg selv, og hvilke motiver oppgir de for å nedfelle sine erfaringer skriftlig? *Klinisk Sygepleje*, 25(1):38-47.
- Lønnå, Elisabeth. (2010). *Sjøens kvinner: Ute og hjemme*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Malt, Ulrik Fredrik, Ole A. Andreassen, Eva Albertsen Malt, Ingrid Melle og Dag Årslund (Red.). (2018). *Lærebok i psykiatri* (4. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Malt, Ulrik Fredrik, Ole A. Andreassen, Ingrid Melle og Dag Årslund (Red.). (2012). *Lærebok i psykiatri* (3. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Malt, Ulrik Fredrik, Nils Retterstøl og Alv A. Dahl. (2003). *Lærebok i psykiatri* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Mannsåker, Helga. (2017). *Schizofrene symptom og splitta sinn: Kritiske metonymi- og metaforanalyser av fagtermar knytte til diagnosen schizofreni i skandinaviske lærebøker i psykiatri*. (Doktoravhandling). Humanistisk fakultet, Universitetet i Bergen. Hentet fra <http://hdl.handle.net/1956/16645>
- Oute, Jeppe. (2018). 'It is a bit like being a parent': A discourse analysis of how nursing identity can contextualize patient involvement in Danish psychiatry. *Nordic Journal of Nursing Research*, 38(1):1-10. doi: 10.1177/2057158517706314
- Pettersen, Roar C. (2017). *Problembasert læring for studenter og lærere: Introduksjon til PBL og studentaktive læringsformer* (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Retterstøl, Nils. (1966). *Paranoid and paranoiac psychoses: A personal follow-up investigation with special reference to etiological, clinical and prognostic aspects* (Norwegian monographs on medical science). Oslo: Universitetsforlaget.
- Retterstøl, Nils. (1990). *Sinnets labyrinter* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Sindssygeloven. (1848). *Lov om Sindssyges Behandling og Forpleining: Malmö d. 17. Aug. 1848*.
- Utdanningsdirektoratet. (2018). Matros: Hva jobber matrosutdannede som? Hentet fra <https://utdanning.no/yrker/beskrivelse/matros>